

نظام پاسخگویی در حکمرانی خوب و رابطه آن با دینداری در شرایط شیوع ویروس کرونا (مورد مطالعه کارکنان فرمانداری شهرستان اردستان)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۱۲

سیدعلی مرتضوی امامی زواره^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۲۵

رضا محمود اوغلی^۲

حسین روحانی^۳

چکیده:

با شیوع ویروس کرونا در سطح وسیع و همه جانبه توانست نحوه خدمات کلیه ارگان های دولتی را تحت تاثیر خود قرار دهد از این رو پاسخگویی در یک حکمرانی خوب یکی از مسائل حائز اهمیتی است که در شرایط کنونی جلب اعتماد مردمی را به همراه خواهد داشت و لذا دین داری و رعایت اخلاق به عنوان مولفه ای موثر بر آن و قابل بررسی است. این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده ها در گروه توصیفی - پیمایشی می باشد. جامعه مورد مطالعه کارکنان فرمانداری شهرستان اردستان تعداد ۱۶۰ نفر که به روش تصادفی و با استفاده از جدول نمونه گیری مورگان، ۱۱۲ نفر به عنوان نمونه بصورت در دسترس انتخاب شدند. برای جمع آوری داده ها از پرسشنامه دین داری استاندارد گلاک و استارک (۱۹۶۵) در نمونه بومی سازی شده و الگوی مورد استفاده در مطالعه سراج زاده و همکاران (۱۳۸۴) و پرسشنامه استاندارد پاسخگویی سازمانی رمزک (۲۰۰۵) استفاده شد. یافته ها نشان داد بین دین داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی حرفه ای در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا در شرایط اطمینان $0/95$ ($r=0/223$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بین دین داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی قانونی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا $0/187$ ($r=0/187$) رابطه معنادار وجود دارد ($p<0/05$). همچنین بین دینداری با پاسخگویی سازمانی ($r=0/315$)، در سطح $p<0/01$) رابطه معنادار وجود دارد. اما یافته ها نشان از آن دارد که بین دینداری و پاسخگویی سیاسی ($r=0/141$) رابطه معنادار وجود ندارد ($p>0/138$)

کلیدواژه: پاسخگویی، دین داری، سازمان دولتی، شیوع ویروس کرونا، کارکنان.

^۱ استادیار علوم سیاسی دانشکده علوم انسانی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه اراک (نویسنده مسئول) a_mortazavi@araku.ac.ir

^۲ استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی و معارف اسلامی دانشگاه محقق اردبیلی r_oghli@yahoo.com

^۳ استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه اصفهان h.roohani@ase.ui.ac.ir

طی سال ۲۰۲۱-۲۰۱۹ شیوع بیماری (COVID-19) بحران جهانی بهداشت ایجاد کرد که تأثیر عمیقی در نحوه درک جهان و زندگی روزمره ما داشت. نه تنها میزان ابتلا به ویروس و الگوی انتقال، شهروندان را تهدید نمود، بلکه اقدامات ایمنی اعمال شده برای مهار شیوع ویروس نیز به خودداری از انجام فعالیت‌هایی که نیاز به رعایت مسافت اجتماعی دارد حائز اهمیت شد. بیماری‌های واگیردار و قرنطینه شدن باعث می‌شود که ویرانی‌های گسترده‌ای در زندگی افراد جامعه به علت محدود شدن اشتغال پدید آید. بنابراین با توجه به شرایط به وجود آمده جامعه نیازمند حکمرانی خوب است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳). حکمرانی در دنیای امروز به ویژه در کشورهای توسعه نیافته از مباحث بسیار مهم به شمار می‌رود که موجب بهبود توزیع درآمد و برابری فرصت‌ها می‌شود. حکمرانی خوب، مدیریت شفاف و پاسخگو در یک کشور است و به عنوان فرایندها و ساختارهایی تعریف می‌شود که روابط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را با توجه به «تعهد به ارزشها، هنجارها و اعمال دموکراتیک، خدمات توأم با اعتماد و کارهای مبتنی بر صداقت» جهت می‌دهد (ابراهیم پور و زاهدی، ۱۳۹۱). پاسخگویی یکی از شروط اصلی در حکمرانی خوب است پاسخگویی علاوه بر اینکه وظیفه عقلی و منطقی امانتداران مردم است موجب قوام و دوام سیاست‌ها نیز می‌باشد (جبلی، ۱۳۸۹: ۱). فوکویاما (۲۰۲۰) در پژوهشی به بررسی نوع واکنش نظام‌های اقتدارگرا و دموکراتیک به چگونگی مواجهه با ویروس کرونا پرداخته است و معتقد است که چین به عنوان نماد یک کشور اقتدارگرا، ابتدا با جریان آزاد اطلاعات مقابله کرد و موجب تاخیر در واکنش به بیماری و تشدید آن شد. او در عین حال به دوران پسا کرونا تمرکز می‌کند و معتقد است عامل اصلی در کارکرد دولت‌ها، نوع رژیم نیست، بلکه توانایی و ظرفیت آنها درباره اعتماد عمومی است و بر این باور است که ایجاد موازنه بین قدرت نهاد دولت و نهادهای محدود کننده‌ای نظیر قانون و پاسخگویی دموکراتیک همان چیزی است که لیبرال دموکراسی را از اقتدارگرایی متمایز می‌گرداند. فوکویاما معتقد است که در دوران پسا کرونا اعتماد متقابل دولت-ملت بسیار مهم است و اعتماد متقابل در نظام‌های دموکراتیک، قوی‌تر از نظام‌های اقتدارگراست (میرزایی، ۱۳۹۹: ۲۳).

اهمیت این مباحث از آن رو است که در سده‌های اخیر، پاره‌ای از دانشوران دینی و عرفی، معنویت و دین را اعم از یکدیگر دانسته و هر یک را بدون دیگری ممکن شمرده‌اند. در روزگار و دیار ما نیز گروهی از نویسندگان، معنویت دینی را جایگزین‌پذیر دانسته‌اند. یعنی بر این باورند که می‌توان تن به هیچ دینی نداد، اما از همه مواهب معنویت برخوردار بود. این گروه تجربه‌های فردی و شخصی را بسیار مهم تر از آموزه‌های دستوری دین شمرده، سخن از معنویت عرفی و انسانی می‌گویند (ملکیان، ۱۳۸۱: ۷). انسانها مهمترین سرمایه-های سازمان هستند. یکی از جهات مهم رفتار سازمانی تأکید بر اهمیت انسان است که نشان دهنده مجموع دانش و تخصص و تعهد نیروی کار سازمان است. امروزه دین‌داری در محیط کار ارزش‌های جدیدی را در حوزه

رفتار سازمانی مطرح و توجه زیادی را به خود جلب کرده است. دورکیم معتقد است، دین پدیده‌ای در بالاترین درجه اجتماعی و چه بسا منشأ تمام کارها و نهادهای اجتماعی مانند شناخت بشری و هویت جامعه انسانی است. دین و مذهب از اساسی‌ترین و مهم‌ترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده به طوری که هیچ‌گاه بشر خارج از این پدیده زندگی نکرده و دامن از آن برنکشیده است. در واقع هیچ فرهنگی در گذشته یافت نمی‌شود که دین در آن جایی نداشته باشد (روشندل اربطانی و ابراهیم‌پور، ۱۳۹۵) از سویی دیگر یکی از مهم‌ترین ارزش‌های انسانی و اخلاقی در هر سازمان، پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری است. همواره دین اسلام تاکید به تلاش و سختکوشی داشته است و یکی از ابعاد مهم ارتباط و کار با مردم پاسخگویی آنان در برابر وظایف محوله می‌باشد از دیدگاه اسلام پاسخگویی ابتدا در برابر خداوند و دین الهی و سپس در برابر جامعه و افراد آن مطرح است. پاسخگویی یکی از ضرورت‌های کلیدی مدیریت دولتی در شرایط کنونی است و بهترین الگوی حکمرانی مردم‌سالار تا زمانی که نتوانند کسانی که قدرت را در اختیار دارند، در برابر شهروندان پاسخگو کنند، کاملاً ناکارآمد و آسیب‌پذیر می‌کند پاسخگویی یک رابطه اجتماعی است که در آن یک بازیگر باید اقدامات و عملکرد خود را برای دیگران توضیح دهد و توجیه کند (رومزاک و دابینک^۴، ۲۰۱۰) امروزه به دلیل تحولات سریع، در بسیاری از کشورها، اهداف، هنجارها، نقش‌ها، ساختارها و دریافت کنندگان خدمات سازمان‌های دولتی بسیار تغییر کرده‌اند که بر پاسخگویی آن سازمان‌ها تاثیر زیادی داشته است. چگونگی این تغییرات در مضامین، عوامل و سازوکارهای پاسخگویی تاثیر داشته و چالش‌هایی برای سازمان‌های دولتی بوجود آورده است (وزیری کرمانی، ۱۳۸۸: ۱۱۱). تمام دولت‌ها در شرایطی فعالیت می‌کنند که باید به تقاضاهای روزافزون شهروندان آگاه، مردمی که زیاد مودب نیستند، گروه‌های ذی نفوذ، نهضت‌های اجتماعی کاملاً سازمان یافته، رسانه‌های جمعی کنجکاو، و پرخاشگر که با رقابت کامل به دنبال جمع‌آوری اطلاعات هستند، پاسخگو باشند (اکوین و هینتزمان، ۲۰۰۰: ۴۵). بنابراین هم باید به این تقاضاهای مختلف جواب داده شود و هم با توجه به تفاوت آنها، نوع و ابزار پاسخگویی متناسبی به کار برده شود (وزیری کرمانی، ۱۳۸۸: ۱۱۲)

دین داری و پاسخگویی کارکنان در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا قلمرو موضوعی پژوهش حاضر می‌باشد و جامعه آماری پژوهش کارکنان فرمانداری شهرستان زواره می‌باشد. بدیهی است سازمان‌های دولتی از جمله فرمانداری که یکی از بازوهای اجرایی استانداری‌ها می‌باشد در قلمرو مأموریت خویش به عنوان نماینده عالی دولت مسئولیت اجرای سیاست‌های عمومی کشور از جمله؛ برقراری و حفظ نظم و امنیت عمومی در شهرستان، نظارت و مراقبت در بهبود و پیشرفت امور عمرانی و همچنین نحوه تقسیم اعتبارات طرح‌های عمرانی با در نظر گرفتن اولویت‌ها، هماهنگ ساختن ارگان‌های اداری و اجرایی و نهادهای انقلاب اسلامی در اجرای سیاست عمومی دولت، فراهم ساختن موجبات تأمین حوائج عمومی مردم از طریق جلب همکاری مؤسسات و سازمان‌های دولتی و غیردولتی، جلوگیری از پیش‌آمدهای نامطلوب در موقع بروز حوادث و سوانح و اتفاقات

⁴ Romzek & Dubnick,

ناگهانی و کمک به آسیب دیدگان، مراقبت و نظارت در انجام انتخابات طبق قوانین و مقررات، انجام وظایف مربوط به امور شهرداری‌ها طبق مقررات قانونی شهرداری‌ها، نظارت در امور جمعیت‌ها و احزاب و جلوگیری از فعالیت‌های غیر قانونی، مراقبت دقیق از اوضاع سیاسی محل مأموریت و اتخاذ تصمیمات لازم بر اساس قوانین و مقررات مربوطه، نظارت و مراقبت در پیشبرد امور کشاورزی و بهبود وضع کشاورزان (با تشکیل جلسات کارگروه کشاورزی)، نظارت بر مراقبت در پیشرفت امور آموزشی اجتماعی و بهداشت و درمان، مراقبت در امور مربوط به اتباع بیگانه مطابق قوانین و مقررات مربوطه^۵. برعهده دارد لذا با توجه به اهمیت مسئولیتی که بر عهده دارند بررسی پاسخگویی آنان از جنبه دین‌داری به عنوان جامعه آماری این پژوهش انتخاب شدند. بنابراین پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش اصلی زیر است: آیا دین‌داری بر پاسخگویی کارکنان فرمانداری در زمان شیوع ویروس کرونا تاثیر گذار بوده است؟

ادبیات و مبانی نظری پژوهش:

دین و دینداری و نقش آن در بحران شیوع ویروس کرونا

دین در لغت به معنی جزا و سزاست و علما در اصطلاح به اسلام و شریعت و ملت تعبیر می‌کنند، به اعتبار جزای خیر برای طاعات و سزا برای معاصی (مجلسی ۱۳۹۷ ج ۱: ۱۱۷) مقرر شده است. منظور از دین، یک سبک زندگی برای انسان است که هدف غایت آن تأمین سعادت اخروی و سامان بخشی به سلامت معنوی و مادی بشر است. گرچه انسان برای عبادت خالق خود آفریده شده است «ماخلقت الجن والانس إلا ليعبدون» (سوره ذاریات آیه ۵۶) و راه این عبادت از طریق دین و عمل به رهنمودهای آن میسر است ولی همه دین و عبادت دینی منحصر به مناسک عبادی نمی‌شود. در تبلیغ سنتی اسلامی مبلغین ما خود را محدود به بیان احکام و عبادات ظاهری نمی‌کردند و به مباحثی چون مطرح کردن اصول، عقاید، اخلاق، اقتصاد، مباحث سیاسی و... نیز اهتمام داشتند (زارع درخشان و همکاران، ۱۳۸۹). «دورکیم معتقد است که بعد مناسکی این نقش مهمی در تقویت همبستگی اجتماعی ایفا می‌کند، زیرا افراد از طریق مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی اقتدار اخلاقی جامعه را آشکارا حس می‌کنند و احساسات اخلاقی و اجتماعی از همین طریق تقویت و تجدید می‌شود و از همین طریق است که پیوند میان افراد و اعضای جامعه تقویت و تشدید می‌گردد (همیلتون، ۱۳۶۹: ۱۷۰)

از آنجایی که در کشور ما نگرش دینی و دین‌گرایی از اهمیت خاصی برخوردار است نتایج مطالعات صورت گرفته مبین تاثیرگذاری دینداری بر تفکر، شخصیت و رفتار افراد است، دین سرچشمه فلسفه اخلاقی افراد است که سره را از ناسره متمایز می‌سازد (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۸۷) واکر و پیتس^۶ (۱۹۹۸) از نتایج حاصل از یک تحقیق تجربی نتیجه گرفتند که هویت اخلاقی و هویت دینی افراد با یکدیگر همپوشانی دارند. نتایج مطالعات

⁵ <https://ostandari-zn.ir/mahneshangov/8>

⁶ Walker L.J& Pitts RC

آکونینا ورید^۷ (۲۰۰۲) نشان می‌دهد که رابطه معناداری میان دین‌دار بودن افراد و هویت اخلاقی آنان وجود دارد و دین سرچشمه فلسفه اخلاقی افراد است.

لنسکی (۱۹۶۱) گلارک و استارک (۱۹۶۵) و رنرتی کوران (۱۹۹۸) از دسته افرادی هستند که به ارائه تعاریفی از دینداری پرداخته‌اند. خدایاری و همکاران (۱۳۸۸) از دسته پژوهشگرانی هستند که به تعیین ساختار و محتوای مقیاس سنجش دینداری، مبتنی بر آیات و روایات اقدام کرده‌اند. آنها این‌گونه به تعریف دینداری پرداخته‌اند: «برخورداری از شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیا، اخرت و احکام الهی و داشتن عواطف نسبت به اولیا و بندگان خدا و التزام و عمل به وظایف دینی برای تقرب به خداوند». این تعریف که با سه عنصر اساسی عقاید، اخلاقیات و احکام که توسط تعدادی از علما مانند مطهری (۱۳۶۹) در تعریف دین مطرح شده است. هماهنگ است، دارای سه بعد شناخت و باور دینی، «عواطف دینی» و «التزام و عمل به وظایف دینی» معرفی شده است (صنوبر و عربلوی مقدم، ۱۳۹۱: ۳۹).

گلارک و استارک با بررسی پژوهش‌های دینی، دینداری را دربردارنده جنبه‌های اعتقادی یا باورهای دینی دانسته و کارهای دین را که شامل شعائر، مناسک، پرستش و دعاست و از بُعد تجربی، بینش دینی در موقعیت‌های برتر ایجاد شده تا فرد خود را با شعور برتر مواجه ببیند. از دیدگاه این دو دانشمند در همه ادیان با وجود تفاوت‌هایی که در امور جزئی وجود دارد و جوه مشترکی به چشم می‌خورد که دینداری در آن آشکار می‌شود. این عرصه‌ها شامل جنبه‌های اعتقادی، اعمال دینی، فکری و عاطفی است و علامه جعفری تقسیم‌بندی گلارک و استارک را از دینداری یکی از عالی‌ترین تقسیم‌بندی‌ها می‌داند و توجه به آن را برای پژوهشگران ضرورت درجه اول دانسته است (ژان‌پل ویلم، ۱۳۷۷: ۸۱).

ابعاد دینداری بر مبنای الگوی گلارک و استارک:

۱- بعد اعتقادی: بعد اعتقادی یا ایدئولوژیکی «باورهایی را در برمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین بدان‌ها اعتقاد داشته باشد» (سراج‌زاده، ۱۳۸۴: ۶۳)

۲- بعد مناسکی: «اعمال دینی مشخصی را که انتظار می‌رود پیروان هر دین آنها را به جا آورند، در برمی‌گیرد» اعمال دینی را از دیدگاه احکام واجب، حرام، مستحب، مکروه و مباح تقسیم می‌کنند (ملکیان، ۱۳۸۵: ۱۵۱).

۳- بعد تجربی: «تجربه‌ای که متعلق آن عبارت است از خدا و یا موجودات فوق طبیعی و پدیده‌های روحانی، یا تجربه‌ای که متعلق آن پاره‌ای حوادث است که خداوند در آن دخالت بی‌واسطه دارد. رویکرد پدیدار شناسان به دین معطوف به محوریت تجربه دینی است و اصلاً دین را تجربه امر قدسی می‌دانند. گلارک و استارک در عین آگاهی از مشکلات بعد تجربی دین، برای تعریف عملیاتی این بعد، روشی را مطرح کردند که چهار نوع از جلوه‌های عواطف دینی، شامل توجه، شناخت، اعتقاد یا ایمان، و ترس را در بر می‌گیرد (سراج‌زاده، ۱۳۸۴: ۶۴)

⁷ Aquino, Reed A.

۴- بعدفکری: این بعد «اطلاعات و دانش اساسی در مورد اصول عقاید دینی و کتب مقدس را که انتظار می‌رود پیروان آنها بدانند، شامل می‌شود. چون دانش افراد به عوامل زیادی، به خصوص قدرت حافظه و میزان تحصیلات آنها بستگی دارد این بعد، معرف مناسبی برای دینداری نیست (سراج زاده، ۱۳۸۴: ۷۴).

۵- بعدپيامدی: مهمترین کارکرد دین، تجلی آثار مثبت و متعالی آن در حیات مادی و معنوی دینداران است و مقدار ارزش اعتقادات اعمال و تجارب دینی در کفه ترازوی پیامدها تعیین می‌گردد. تأثیر این بعد تا آنجاست که حتی دین را به محک داوری و ارزش‌گذاری میکشاند و می‌تواند هم عوامل گرایش و پذیرش دین را فراهم می‌آورد و هم اسباب گریز و ستیز با آن را (فولادیان، ۱۳۹۴: ۱۴۴-۱۴۳).

با ایجاد شرایط جدید در جهان و شیوع ویروس کرونا در خصوص بازگشت دین به عرصه اجتماع چنین ادعا شده است: کرونا دست زمینی‌ترین آدم‌ها را نیز به سوی آسمان کرد و نیایش را روی میز درمان گذاشت و نشان داد که دین هنوز هم آخرین پناه انسان، حتی در روزگار مدرن است. کرونا، ویروس دین داری را از تجربه‌های حاشیه‌ای به تجربه‌های معمول روزانه تبدیل کرد. نتایج جدیدترین نظر سنجی مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) که درباره شیوع ویروس کرونا در سطح ملی و در تاریخ ۲۴ تا ۲۷ فروردین ۱۳۹۹ انجام شده است نشان می‌دهد که در پاسخ به این پرسش که «اهمیت دین و خداوند در این مدت شیوع کرونا برای شما نسبت به قبل چه تغییری کرده است؟» ۴۷ درصد مردم ایران گفته‌اند که اهمیت دین و خدا در این مدت برایشان بیشتر از قبل شده و ۴۸/۸ درصد نیز گفته‌اند که از این نظر تغییری ایجاد نشده است. فقط ۳/۵ درصد نیز گفته‌اند که اهمیت دین و خداوند برایشان کمتر از قبل شده است (دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۹۹، به نقل از چیت‌ساز، ۱۶۰: ۱۳۹۹).

پاسخگویی

وجود مفهوم "پاسخگویی" به این معنا نیست که در مورد تعریف لغوی آن اتفاق نظر وجود داشته باشد یا اینکه اصلاً چنین لغتی در فرهنگ اداری و سازمانی تمام کشورها موجود می‌باشد. برای مثال "اولسون" (۱۹۸۹) به وجود واژه‌های مختلف برای این مفهوم اشاره می‌کند و می‌گوید در زبان بعضی از کشورها، لغت «پاسخگویی» وجود ندارد و اغلب نزدیکترین واژه به آن، لغت "مسئولیت" (responsibility) است. برای مثال در فرهنگ لغت اسپانیایی انگلیسی، لغت (resoonsibilidad) به عنوان ترجمه اسپانیایی دو لغت "responsibility" و "accountability" ذکر شده است. در زبان ژاپنی لغت "پاسخگویی" وجود ندارد از این رو هر مقاله‌ای که به زبان ژاپنی در مورد نظام‌های مدیریت نوشته شده باشد به شکل انگلیسی این لغت (accountability) اشاره می‌کند. در زبان‌های نوژی و سوئدی لغات هم معنی "پاسخگویی" وجود دارد ولی به عنوان یک اصطلاح حسابداری. با تحول مدیریت دولتی مسئولیت سازمان‌های دولتی در مقابل مردم پررنگ‌تر شده است. بحران‌های جهان امروز، وضعیتی به وجود آورده که اطمینان به کارگزاران دولتی به شدت کاهش یافته است. برخی نویسندگان (دنهارت، ۱۹۹۰) این مسئله را ناشی از فساد و اعمال خلاف مدیران و احساس عدم کنترل

شهروندان بر سازمان‌ها می‌دانند، و بعضی دیگر این عدم اعتماد را به عدم پاسخگویی سازمان‌ها مربوط می‌کنند، به این معنا که چون سازمان‌های دولتی نمی‌توانند به مسئولیت اجتماعی خود عمل کنند و به انتظارات شهروندان در این زمینه پاسخ دهند، مورد بدگمانی قرار می‌گیرند. گاهی هم فعالیت سازمان‌ها با ارزش‌ها تطابق ندارد، مثل رفتار تبعیض‌آمیز، که آن هم موجب سلب اطمینان مردم می‌شود. در هر حال برای جلب اعتماد شهروندان و ایجاد سرمایه اجتماعی و ارزش افزوده اجتماعی، لازم است که سازمان در مقابل شهروندان پاسخگو باشد و در عین حال به انتظارات و خواست‌های آنها توجه کند (اعظم‌وزیری، ۱۳۸۸: ۶۶).

به طور خلاصه پاسخگویی عبارت است از: عمل مسئول دانستن فرد یا افرادی مشخص در قبال وظایف محوله یا به عبارتی دیگر دلیل آوردن یا دلیل خواستن برای کارهای انجام شده و وظایف انجام نشده که اصول حاکم بر آن عبارت است از: وجود تعریف شفاف از وظایف محوله، مشخص بودن مسئولیت انجام کار، تفویض ناپذیر بودن مسئولیت پاسخگویی در قبال امور محوله، مستند و مستدل بودن پاسخ‌ها. به اعتقاد اسکات مفهوم پاسخگویی به صورت سنتی به وسیله قانون‌گذاری دولتی پایه ریزی شده و عبارتست از: وظایف رسمی افراد دولتی برای پاسخ دادن در مورد اعمالشان به وزیران، مجلس و دادگاه‌ها، هدف پاسخگویی به معنای عام آن؛ همان اطلاع شهروندان از «چرایی» و «چگونگی» تصمیم، اقدام‌های مجریان و کارگزاران می‌باشد. به گفته یکی دیگر از صاحب‌نظران پاسخگویی سه هدف عمده دارد پاسخگویی به عنوان ایزار کنترل دولت، به عنوان تضمین استفاده صحیح از منابع عمومی و ابزاری برای بهبود خدمات دولتی (فقیهی، ۱۳۸۰: ۵۵؛ به نقل از خانباشی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳).

امروزه پاسخگویی به طور فزاینده‌ای به یکی از نگرانی‌های عمده ادبیات حکمرانی بدل شده است. علائق در حال رشد در زمینه پاسخگویی تا حد زیادی به وسیله ظهور الگوهای جدید اداره (حکمرانی) که ساز و کارهای سنتی حکمرانی را مورد چالش قرار داده‌اند، تبیین می‌شوند. مسئله پاسخگو نگه داشتن سیاست‌مداران و مدیران دولتی در قبال اقداماتشان در محیط جدید حکمرانی به طور وسیعی مد نظر قرار گرفته است (نرگیسیان، ۱۳۹۰: ۱۱۸). بحث بر سر این است که اشکال سنتی پاسخ‌گویی نظیر پاسخ‌گویی سیاسی، بوروکراتیک و شخصی، توانایی‌شان را برای کنترل اداره از دست داده‌اند، در حالی که ساز و کارهای پاسخ‌گویی حرفه‌ای، به خاطر پیچیدگی فزاینده وظایف و نقش‌های دولت، محوری‌تر شده‌اند. این تحول در دیدگاه ارکیلا، شفافیت و آشکاری فرآیند تصمیم‌گیری را هم در حوزه‌های سیاسی و هم در حوزه‌های بوروکراتیک کاهش داده و اقتدار حرفه‌ای و تخصصی را افزایش می‌دهد (ارکیلا، ۲۰۰۷: ۱۰-۹). شوارتز «پاسخگویی اقتضایی» را پیشنهاد می‌کند یعنی استفاده هر یک از انواع پاسخگویی یا ترکیبی از آنها بسته به موقعیت موجب موفقیت خواهد شد. مدل‌های پاسخگویی معرفی شده در این رابطه عبارت است از: ۱- پاسخگویی به فراستان؛ ۲- پاسخگویی به کارکنان؛ ۳- پاسخگویی به شهروندان؛ ۴- پاسخگویی به مشتریان و ارباب رجوع؛ ۵- پاسخگویی به خود (خانباشی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴).

دین از قدیمی‌ترین و درعین حال پویاترین نهادهای جامعه است از نقطه نظر مردم شناسی و جامعه شناسی دین یک واقعیت تاریخی اجتماعی و نهادی اولیه است. برخی از مردم شناسان و جامعه‌شناسان برای آن، وضع و کاربرد زیست-اجتماعی قائل گردیده و بایسته یا سودمندش دانسته‌اند، پاره‌ای آسیب‌شناسانه نقد کرده‌اند و بعضی رویکرد دوسویه از خود نشان داده‌اند (نویدنیان، ۱۳۹۰: ۵۶) آقاپور (۱۳۹۱) در پژوهشی به بررسی نقش دینداری و ایمانی در بهبود روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن پرداخته است. علمای اسلامی معتقدند دین مبین اسلام و آموزه‌های دینی فارغ از زمان و مکان، دارای کارکرد انسجام آور و انضباط آفرین و آرامش‌بخش می‌باشد. حقیقیان و صالحی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان رابطه بین دینداری و اخلاق کار (مور مطالعه کارمندان ادارات دولتی شهر اقلید) به این نتیجه رسیده‌اند همبستگی بین متغیرهای دینداری اعتقادی ($r = 0/165$)، دینداری مناسکی ($r = 0/338$)، دینداری تجربی ($r = 0/165$)، و دینداری پیامدی ($r = 0/346$) با اخلاق کار در سطح $0/01$ معنی دار است. بر این اساس فرضیه اول به صورت زیر مطرح می‌گردد:

H1: دین داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی حرفه‌ای در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت معناداری دارد.

نتایج پژوهش صنوبر و عربلوی مقدم (۱۳۹۱) در بررسی تاثیرات دینداری بر رفتار شهروندی سازمانی نشان داده است که دینداری اثر مثبت و مستقیم بر رفتار شهروندی سازمانی ندارد؛ ولی اثر مثبت دینداری بر رضایت شغلی، تعهد سازمانی و عاطفه مثبت به تأیید رسید. از سوی دیگر، اثر مثبت تعهد سازمانی بر رفتار شهروندی سازمانی نیز مشاهده شد. در نتیجه هرچند دینداری اثر مستقیم بر رفتار شهروندی سازمانی ندارد، ولی به طور غیر مستقیم و از طریق تعهد سازمانی بر آن اثرگذار است. یافته‌های قادری و اورعی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان دین و دینداری و کوید ۱۹ بخشی از مسئله، بخشی از راه‌حل نشان داده است که در بعد اعتقادی هرچند شیوع این بیماری عده‌ای را به تردید در اعتقادات مذهبی‌شان واداشته، اما به تقویت بنیان‌های اعتقادی تعداد بیشتری از مردم انجامیده است. در بعد مناسکی هرچند باعث تعطیلی مناسک جمعی شده است اما فناوری‌های نوین اطلاعات، اجتماعات مناسکی مجازی را امکان‌پذیر ساخته و صورت‌های افسون‌زای بدیعی برای دین ایجاد کرده‌اند.

H2: دین داری کارکنان فرمانداری بر پاسخگویی قانونی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت و معناداری دارد.

شجاعی زند (۱۳۹۱) در پژوهشی به روند شکل‌گیری دینداری پرداخته است. این مقاله به تفکیک و جداسازی میان الگوهای دیندار شدن، با استفاده از سه معیار «عرضه یا تقاضای» دین، «قصدی یا غیرقصدی» بودن دینداری و «تقدم نظری با عملی» داشتن این روند انجام شده است تا بتوان مصادیق هرچه بیشتری از آن‌ها را پوشش

داد. در پایان نیز به ارزیابی این الگوها از حیث امکان و رواج معقولیت مبادرت شده است. «کشش‌های فطری» و «آمادگی‌های روانی» از الگوهایی هستند که ذیل تقاضا برای دین مطرح می‌شوند. «اکتساب» اما، شاخص‌ترین الگوی عرضه محور است. آنچه اما واقعی‌تر است و از رواج بیشتری هم برخوردار است، الگوی «توأمانی» فطرت - اکتساب است. دیندار شدن ناشی از «محرومیت»، یا مواجهه با یک «اتفاق باشکوه» یا متأثر از «شخصیت‌های دینی»، به مسیرهای غیر قصدی تعلق دارند. مسیرهای «منطقی - عقلایی» و «انتخابگری» را هم باید در زمره الگوهای قصدی محسوب کرد که تنها درباره انسان‌های به لحاظ عقلی، رشید و بالغ امکان‌پذیر است. دست آخر به «دیندارشدن عملی» می‌رسیم که رایج‌ترین الگو در میان دینداران، خصوصاً کودکان و نوجوانان است. «الگوی شامل» اما واقع‌نگرانه‌ترین مسیر دیندارشدن را عرضه می‌نماید. ذوالفقاری و حسن-زمانی (۱۳۹۳) در پژوهشی به بررسی رابطه نوع دینداری با نگرش به عدالت اجتماعی، پرداخته‌اند. یافته‌ها و نتایج تحقیق حاکی از وجود رابطه بین نگرش به عدالت اجتماعی و نوع دینداری دانشجویان بود به نحوی که هرچه دینداری آنها عقلانی‌تر و متجددانه‌تر شود، نگرش آنها به عدالت اجتماعی نیز لیبرالیستی‌تر می‌شود و برعکس هر چه دینداری سنتی‌تر شود، نگرش آنها به عدالت اجتماعی نیز سوسیالیستی‌تر می‌شود. همچنین جنس و سن نیز در شکل‌گیری نگرش به عدالت اجتماعی مؤثر می‌باشد. بطوریکه نگرش زنان به عدالت اجتماعی سوسیالیستی‌تر از مردان می‌باشد. و هر چه سن افراد بالاتر می‌رود نگرش آنها به عدالت اجتماعی لیبرالیستی‌تر می‌شود. در نهایت از نظر نوع نگرش به عدالت اجتماعی نیز نتایج نشان می‌دهد که اکثر دانشجویان نگرشی رالزی (دیدگاه ترکیبی) به عدالت اجتماعی داشتند. ابراهیم پور و همکاران (۱۳۹۷) در تحلیل نقش واسطه-ای معنویت سازمانی در رابطه بین دین‌داری و پاسخگویی کارکنان (مورد مطالعه کارکنان استانداری اردبیل) پرداخته‌اند نتایج نشان داد بین دینداری و معنویت سازمانی با پاسخگویی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. معنویت سازمانی بر رابطه بین دینداری و پاسخگویی تأثیرگذار است و این رابطه را تقویت می‌کند. از بین ابعاد دینداری بعد اعتقادی و از بین ابعاد معنویت سازمانی بعد احساس لذت از کار بیشترین تأثیر را بر پاسخگویی کارکنان داشته است

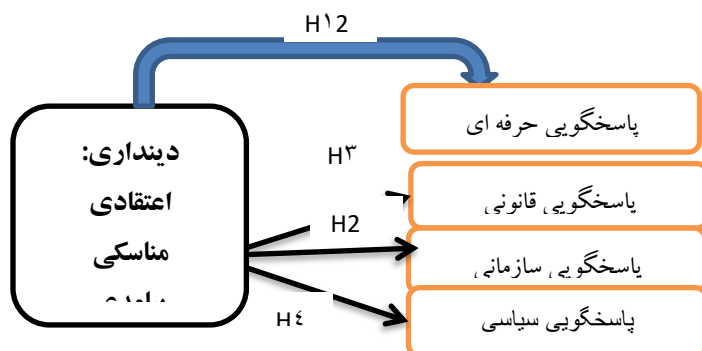
H3: دین‌داری کارکنان فرمانداری بر پاسخگویی سازمانی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت و معناداری دارد.

سنگری و همکاران (۱۳۹۲) به پژوهشی با عنوان "تأثیر دینداری و اخلاق اسلامی بر سختکوشی کارکنان (مطالعه موردی: شهر تهران)" پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اخلاق کاری اسلامی و دینداری هر دو عواملی هستند که بر رفتار سختکوشی کارکنان تأثیر مثبت دارند. همچنین در خصوص متغیر سختکوشی، با توجه به وضعیت تأهل آزمودنی‌ها، نتایج متفاوتی بدست آمد، بدین معنی که کارکنان متأهل در متغیر رفتار سختکوشی، میانگین بالاتری به دست آورده‌اند. نتایج پژوهش، یاری‌کننده مدیران در خصوص ارتقاء رفتار سختکوشی کارکنان از طریق اشاعه فرهنگ دینداری و اخلاق‌مداری در سازمان می‌باشد. فولادیان (۱۳۹۴) به

بررسی رابطه میزان دینداری و تعهدسازمانی در بین کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد پرداخته است. نتایج تحقیق نشان داد که بین دو متغیر میزان دینداری و تعهد سازمانی با ضریب همبستگی $0/333$ رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد. هم چنین نتایج فرضیه‌های فرعی تحقیق نشان می‌دهد که بین بعد اعتقادی کارکنان با تعهد سازمانی آنها با ضریب همبستگی $0/225$ و بین میزان بعد تجربی و تعهدسازمانی با ضریب همبستگی $0/253$ و بین بعد پیامدی و تعهدسازمانی با ضریب همبستگی $0/215$ و بین بعد مناسکی و تعهدسازمانی با ضریب همبستگی $0/270$ و بین بعد فکری و تعهدسازمانی با ضریب همبستگی $0/198$ رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد. نتایج رگرسیون نشان می‌دهد که ابعاد متغیر مستقل (بعد اعتقادی، بعد تجربی، بعد پیامدی، بعد مناسکی و بعد فکری دینداری) به تنهایی حدود 13% از کل تغییرات متغیر تعهد سازمانی را توجیه می‌کند و مابقی، سهم سایر متغیرهاست، که از این بین متغیر میزان بعد فکری دینداری بیشترین تأثیر بر متغیر تعهد سازمانی را دارد. چیت‌ساز (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان کرونا و دین‌داری، چالش‌ها و تحلیل‌ها پرداخته است. تعطیلی مناسک جمعی و اماکن مذهبی، بحث برانگیزترین تأثیرات شیوع کرونا بر حیات دینی دین‌داران برشمرده شده است. فرضیه‌های تحقیق از بحران عظیمی که در حیات دینی ایرانیان بوجود آمده و دیگر فرضیه بازگشت دین و تقویت دین‌داری سخن به میان آمده است. هرچند نتایج برخی نظرسنجی‌ها حکایت از اهمیت دین نزد دین‌داران در دوران کرونا دارد. پژوهشگر معتقد است قضاوت درباره تأثیر کرونا بر وضعیت دین‌داری ایرانیان را باید به آینده و انجام پیمایش‌های ملی در این مورد واگذار کرد. قاسمی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان حکمرانی خوب و مدیریت ارزش عمومی در برابر بحران کووید ۱۹ به این معتقدند که دولت بایستی در کنار بهره‌برداری از حکمرانی خوب، از تمامی ظرفیت‌های بخش دولتی و غیر دولتی، شفافیت رویه‌ها و اطلاعات، پاسخگویی به جامعه، اعمال قانون برای همه، وفاق‌گرایی براساس باور همگانی، فشار ساختاری و انگیزش اجتماعی و راهکارهای اثربخش برای مقابله با شیوع بیماری با داشتن افق دید راهبردی همراه با انعطاف‌پذیری در شرایط کنونی استفاده نماید تا با خلق ارزش عمومی بیشتری در فاصله‌گذاری اجتماعی، بتواند بحران شیوع کووید ۱۹ را شکست دهد.

H4: دین‌داری کارکنان فرمانداری بر پاسخگویی سیاسی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت و معناداری دارد.

مدل مفهومی پژوهش: متغیر وابسته پاسخگویی سازمانی با چهار بعد اصلی سازمانی-سیاسی-حرفه‌ای-قانونی است که تأثیر دین‌داری بر آن تحلیل شده است

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش:

پژوهش حاضر با روش توصیفی پیمایشی و رویکرد کاربردی است جامعه مورد بررسی در این پژوهش کارکنان و کارمندان فرمانداری شهرستان اردستان است و تعداد کل این افراد برابر با ۱۶۰ نفر می‌باشد. بر اساس جدول مورگان تعداد نمونه برآورد شده ۱۱۲ نفر و نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده بین کارکنان انجام شد که البته به دلیل شرایط ویژه بوجود آمده در ایام قرنطینه شیوع بیماری کرونا و شیفتی شدن ساعات کار کارکنان توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه را با مشکل مواجه کرد. برای سنجش متغیر پاسخگویی از پرسشنامه استاندارد رمزک (۲۰۰۵) شامل چهار بعد سازمانی، حرفه‌ای، سیاسی و قانونی در طیف کاملاً مخالف تا کاملاً موافق و برای سنجش متغیر دین‌داری از پرسشنامه استاندارد گلاک و استارک (۱۹۶۵) که در نمونه بومی‌سازی شده و الگوی مورد استفاده در مطالعه سراج‌زاده شامل ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی در طیف لیکرت خیلی کم تا خیلی زیاد بهره‌برده شده است. سپس برای تعیین پایایی پرسشنامه از آزمون ضریب آلفای کرونباخ برای کل نمونه آماری استفاده شد ترکیب سوالات این پرسشنامه‌ها در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. ترکیب سوالات و منابع پرسشنامه

منبع	الفای کرونباخ	تعداد سوالات	شاخص	متغیر
گلاک و استارک (۱۹۶۵)	۰/۹۳۸	۲۶	اعتقادی	دین‌داری
			مناسکی	
			پیامدی	
			تجربی	
رمزک (۲۰۰۵)	۰/۸۸۶	۲۴	حرفه‌ای	پاسخگویی سازمانی
			قانونی	
			سازمانی	
			سیاسی	

پس از گردآوری داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Spss در دو سطح توصیفی و استنباطی به تجزیه و تحلیلی داده‌ها پرداخته و در سطح توصیفی از آمارهای جدول فراوانی و درصد و در سطح استنباطی با توجه به سطوح

سنجش متغیرها، از آمارهایی مانند کولموگروف اسمیرنوف جهت سنجش نرمال بودن توزیع داده‌ها و همبستگی استفاده شد که در ذیل یافته‌های پژوهش ارائه شده است:

یافته‌های پژوهش:

ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان بر اساس معیارهای جنسیت، سن، تحصیلات و سابقه کار در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان

جمعیت شناختی			ویژگی‌های	طبقات	فراوانی درصد
جنسیت	زن	۳۶	۳۲/۱		
	مرد	۷۶	۶۷/۹		
سن	۲۰ تا ۲۵ سال	۴	۳/۶		
	۲۶ تا ۳۰ سال	۱۲	۱۸/۵		
	۳۱ تا ۳۵ سال	۱۳	۱۱/۶		
	بالای ۳۵ سال	۸۳	۷۴/۱		
وضعیت سابقه خدمت	کمتر از ۵ سال	۱۹	۱۷/۰		
	۶ الی ۱۰ سال	۲۰	۱۷/۹		
	۱۱ الی ۱۵ سال	۱۸	۱۶/۱		
	بیشتر از ۱۵ سال	۵۵	۴۹/۱		
تحصیلات	دیپلم و کمتر	۱۰	۸/۹		
	فوق دیپلم	۱۸	۱۶/۱		
	کارشناسی	۵۴	۴۸/۲		
	کارشناسی ارشد و بالاتر	۳۰	۲۶/۸		

طبق نتایج جدول ۲ مشخص شد ۳۲/۱ درصد پاسخگویان زن و ۶۷/۹ درصد مرد بودند. ۳/۶ درصد پاسخگویان سن ۲۰-۲۵ سال، ۱۰/۷ درصد سن ۲۶-۳۰، ۱۱/۶ درصد سن ۳۱-۳۵ سال و ۷۴/۱ درصد بالای ۳۵ سال داشتند. از بین این افراد ۱۷/۰ درصد سابقه خدمت کمتر از ۵ سال، ۱۷/۹ درصد با سابقه ۶ الی ۱۰ سال، ۱۶/۱ درصد سابقه ۱۱ الی ۱۵ سال و ۴۹/۱ درصد دارای سابقه خدمت بیشتر از ۱۵ سال می‌باشند. همچنین در بررسی وضعیت

تحصیلات. ۸/۹ درصد پاسخگویان تحصیلات دیپلم یا کمتر، ۱۶/۱ درصد تحصیلات فوق دیپلم، ۴۸/۲ درصد تحصیلات لیسانس و ۲۶/۸ درصد تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر داشتند.

آزمون کولموگروف- اسمیرنوف

نرمال بودن توزیع متغیرها از مفروضه‌های بنیادی کاربرد آزمون‌های پارامتریک است. البته الزامی به نرمال بودن توزیع نیست و در صورت بزرگ بودن حجم نمونه آماری و نبود چولگی شدید قابل توجیه است فرض H_0 و H_1 این آزمون عبارت است از:

H_0 : توزیع داده‌ها نرمال است

H_1 : توزیع داده‌ها نرمال نمی‌باشد.

نتایج آزمون نرمال بودن کولموگروف- اسمیرنوف به تفکیک برای هر یک از متغیرهای تحقیق در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. آزمون کولموگروف اسمیرنوف

آماره‌ها	متغیرها	تعداد	مقدار k-S	سطح معنی داری
پاسخگویی حرفه ای	۱۱۲	۰/۱۰۳	۰/۰۰۵	
پاسخگویی سازمانی	۱۱۲	۰/۰۸۵	۰/۰۴۵	
پاسخگویی سیاسی	۱۱۲	۰/۰۶۷	۰/۲۰۰	
پاسخگویی قانونی	۱۱۲	۰/۱۲۵	۰/۰۰۰	
دینداری مناسبی	۱۱۲	۰/۱۵۶	۰/۰۰۰	
دینداری تجربی	۱۱۲	۰/۲۰۷	۰/۰۰۰	
دینداری اعتقادی	۱۱۲	۰/۲۰۴	۰/۰۰۰	
دینداری پیامدی	۱۱۲	۰/۱۷۶	۰/۰۰۰	

بر اساس نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف، در صورتی که سطح معنی داری بیشتر از ۰/۰۵ بدست آید نشان دهنده نرمال بودن توزیع داده‌ها است و در غیر این صورت توزیع غیرنرمال داده‌ها تایید می‌گردد نتایج جدول ۳ نشان دهنده توزیع غیرنرمال متغیرهاست و فرض H_0 رد می‌شود و نتیجتاً ضرورت استفاده از آزمون‌های ناپارامتریک برای بررسی فرضیه‌ها است.

آزمون فرضیه‌ها

همانگونه که مشخص شد داده‌های تحقیق دارای توزیع غیر نرمال می‌باشند لذا به منظور تخمین روابط در بین متغیرهای موجود در مدل پژوهش، از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. هدف از آزمون ضریب همبستگی، بررسی روابط بین ابعاد دینداری و پاسخگویی سازمانی است:

جدول ۴. آزمون روابط بین متغیرهای تحقیق

متغیر	آماره	دینداری	پاسخگویی حرفه ای	پاسخگویی قانونی	پاسخگویی سازمانی	پاسخگویی سیاسی
دینداری	ضریب همبستگی	۱				
	سطح معناداری					
پاسخگویی حرفه ای	ضریب همبستگی	*۰/۲۲۳	۱			
	سطح معناداری	۰/۰۱۸				
پاسخگویی قانونی	ضریب همبستگی	*۰/۱۸۷	**۰/۷۰۰	۱		
	سطح معناداری	۰/۰۴۸	۰/۰۰۰			
پاسخگویی سازمانی	ضریب همبستگی	**۰/۳۱۵	**۰/۶۲۸	**۰/۷۳۳	۱	
	سطح معناداری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰		
پاسخگویی سیاسی	ضریب همبستگی	۰/۱۴۱	**۰/۴۵۴	**۰/۵۹۵	**۰/۶۷۹	۱
	سطح معناداری	۰/۱۳۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	

*Correlation is significant at the 0/05 level(2-tailed)

** Correlation is significant at the 0/01 level(2-tailed)

همانطور که جدول ۴ نشان می‌دهد، در بررسی رابطه بین دین داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی حرفه‌ای در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا در شرایط اطمینان ۰/۹۵ و در سطح معناداری ۰/۰۵ می‌توان گفت بین ابعاد دینداری با پاسخگویی حرفه‌ای ($r=0/223$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در بررسی رابطه بین

دین‌داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی قانونی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا در شرایط اطمینان ۰/۹۵ و در سطح معناداری ۰/۰۵ بین دینداری با پاسخگویی قانونی ($r=0/187$) رابطه معنادار وجود دارد ($p<0/05$). همچنین طبق جدول ۴ بین دینداری با پاسخگویی سازمانی ($r=0/315$)، در شرایط اطمینان ۰/۹۹ و سطح ($p<0/01$) رابطه معنادار وجود دارد. اما یافته‌ها نشان از آن دارد که بین دینداری و پاسخگویی سیاسی ($r=0/141$) رابطه معنادار وجود ندارد ($p>0/138$)

بحث و نتیجه گیری

براساس فرضیه نخست پژوهش، دین‌داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی حرفه‌ای در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت معنادار دارد. نتایج به دست آمده نشان داد که قدرت رابطه میان دینداری و پاسخگویی حرفه‌ای برابر ۰/۲۲۳ در سطح خطای ۰/۹۵ محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است. بنابراین با اطمینان ۰/۹۵ میان دین‌داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی حرفه‌ای، رابطه معنادار وجود دارد و فرضیه نخست تأیید می‌شود. این نتیجه با نتایج حقیقیان و صالحی (۱۳۹۳) فولادیان (۱۳۹۴) چیت‌ساز (۱۳۹۹)، قاسمی و همکاران (۱۳۹۹) همراستا است. پاسخگویی حرفه‌ای تا حد زیادی مبتنی بر تمکین و اطاعت از اظهارنظرهای فنی و تخصصی درون سازمان است. از آنجا که از پیامدهای شیوع ویروس کرونا ایجاد مسائل جدید اجتماعی بوده و پاسخگویی کارکنان ادارت دولتی از این قاعده مستثنی نبوده است و بر نحوه رفتار با مردم و خدمات به دلیل ترس از ابتلا و لزوم رعایت فاصله گذاری اجتماعی تأثیر مستقیم داشته است از آنجا که دینداری نهادی کردن تعالیم و ارزشهای دینی است در همه ابعاد آدمی ثمرات بی‌شماری داشته و در لباس یقین، صبر و تسلیم، وفاداری، پارسایی، جهاد و تلاش و .. جلوه می‌کند لذا پاسخگو بودن حرفه‌ای کارکنان نشان از رعایت ارزش‌ها و اخلاقیات، به منزله خطوط راهنما برای عمل در جهت تعهد و تحقق منافع عمومی دارد.

براساس فرضیه دوم: دین‌داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی قانونی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت معنادار دارد. قدرت رابطه میان دینداری و پاسخگویی قانونی برابر ۰/۱۸۷ در سطح خطای ۰/۹۵ محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است و فرضیه دوم نیز تأیید می‌شود. این نتیجه با نتایج صنوبر و عربلوی مقدم (۱۳۹۱) چیت‌ساز (۱۳۹۹)، ذوالفقاری و حسن‌زمانی (۱۳۹۳) قادری و اورعی (۱۴۰۰) همراستا است از آنجا که پاسخگویی قانونی مبتنی بر روابط سلسله مراتبی میان مافوق و زیردستان قوانین و مقررات و نظارت و سرپرستی است و کارکنان به عنوان مجری قانون متصل به منبعی بیرونی‌اند که باعث پاسخگو نگه داشتن افراد می‌گردد و و از آنجا که باورهای دینی، در بعد تجربی و پیامدی تجلی آثار مثبت و متعالی آن در حیات مادی و معنوی دین‌داران است از این رو، انتظار می‌رود پیامدهای اعتقاد، عمل و تجربه دینی در زندگی فردی و روابط اجتماعی پدیدار گردد، همانند همبستگی اجتماعی و ایمان قلبی و مدارای مردمی، مهرورزی و حق‌گزاری، دادگستری و....

براساس فرضیه سوم دین‌داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی سازمانی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت معنادار دارد. قدرت رابطه میان دینداری و پاسخگویی سازمانی برابر با ۰/۳۱۵ و در سطح خطای ۰/۹۹ درصد محاسبه شده است که نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است و فرضیه سوم نیز

تایید می‌شود این نتیجه با نتایج شجاعی‌زند (۱۳۹۱) ذوالفقاری و حسن‌زمانی (۱۳۹۳) ابراهیم‌پور و همکاران (۱۳۹۷) همراستا است. در دوران بحران شیوع ویروس کرونا حس مسئولیت‌پذیری کارکنان در قبال قوانین و مقررات، ارزش‌های جامعه و استانداردهای حرفه‌ای در مقابل مردم پررنگ‌تر شده است. در تعالیم دین اسلام، گزاره‌های زیادی درباره تحریص مسلمانان در اهتمام به برطرف کردن نیازهای دیگران وجود دارد، به گونه‌ای که در مواردی بی‌توجهی به نیازهای مسلمانان و عدم اقدام درباره آنان به مثابه خروج از دین اسلام تلقی شده است. شهید مطهری از این مسئله با تعبیر عدم قابلیت انفکاک دین از احساس مسئولیت اجتماعی یاد کرده و قائل است: «دین منهای مسئولیت، دین منهای دین است» (مطهری، ۱۳۷۹: ۱۳۲) لذا به نظر می‌رسد نقش کارکنان متدین در کاهش استرس مردم در حوادث استرس‌زایی همچون شیوع این ویروس با نعطاف‌پذیری، سازگاری و پاسخگویی سازمانی تاثیر مثبتی بگذارد.

براساس فرضیه چهارم دین داری کارکنان فرمانداری با پاسخگویی سیاسی در شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا رابطه مثبت معناداری دارد. قدرت رابطه میان دینداری و پاسخگویی سیاسی برابر با ۰/۱۴۱ بوده که در سطح معناداری ۰/۱۳۸ ($p >$) قرار نداشته و فرضیه چهارم تحقیق رد می‌شود. این نتیجه با نتایج حقیقیان و صالحی (۱۳۹۳)، فولادیان (۱۳۹۴) ابراهیم‌پور و همکاران (۱۳۹۷) همراستا نمی‌باشد. در پاسخ‌گویی سیاسی حاکمان مجبورند که برای اقدامات و اعمالشان به عامه مردم به طور مستقیم - از لحاظ سیاسی به نمایندگان منتخب و یا ماموران دولتی منتصب - و یا به طور غیرمستقیم - از لحاظ سیاسی نمایندگان منتخب عامه - حساب پس بدهند. پاسخگویی به عنوان ایزار کنترل دولت، به عنوان تضمین استفاده صحیح از منابع عمومی و ابزاری برای بهبود خدمات دولتی است بنابراین نتیجه پاسخگویی سیاسی با دینداری و متدین بودن کارکنان رابطه‌ای نداشته و به طور مستقیم با مسئولیت‌پرسی مردم از سازمان‌ها در ارتباط است. در دوران شیوع ویروس کرونا اطلاعات غلط و دیر هنگام در رسانه‌های اجتماعی و کتمان کردن آغاز شیوع ویروس از شهر قم باعث ایجاد ترس، سردرگمی و عدم اعتماد مردم به رسانه‌های داخلی و دولتمردان و مسئولین در بین مردم شد گسترش نظرات و اطلاعات غلط مذهبی بنابر پژوهش قادری و اورعی (۱۴۰۰) بر این بحران دامن زد و ظهور الگوهای جدید اداره این بحران، ساز و کارهای پاسخگویی سیاسی را مورد چالش قرار داد. در شرایط ویژه کنونی مردم از مسئولین و کارکنان سازمان‌های دولتی انتظار دارند با ارائه خدمات صادقانه و شفافیت اطلاعات، با ایجاد نهاد و رویه‌ای در جهت جلب اعتماد مردم و مشارکت آنان و گذار از این مرحله بحرانی بیش از گذشته گامی موثر بردارند. به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌شود عوامل موثر فرهنگی بر پاسخگویی در بین کارکنان ادارات دولتی را بررسی و مطالعه کنند.

- آقاپور، رضا (۱۳۹۱) نقش عوامل دینداری در بهبود روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن، دوفصلنامه علمی تخصصی اسلام و علوم اجتماعی، سال ۴، شماره ۷، صص ۱۲۷-۱۰۵
- ابراهیم پور، حبیب، حسن زاده محمدآباد، محمد، فتوره چی، زهرا، باهنر، فاطمه (۱۳۹۷) تحلیل نقش واسطه ای معنویت سازمانی در رابطه بین دین داری و پاسخگویی کارکنان (مورد مطالعه: کارکنان استانداری اردبیل)، مطالعات مدیریت دولتی ایران، دوره اول، شماره ۲، صص ۱۱۳-۱۳۰
- جبلی، پیمان (۱۳۸۹) پاسخگویی مولفه اساسی حکمرانی خوب، نشریه خبر
- چیت ساز، محمدجواد (۱۳۹۹) کرونا و دین داری: چالش ها و تحلیل ها، فصلنامه علمی تخصصی ارزیابی تاثیرات اجتماعی، شماره دوم ویژه نامه پیامدهای شیوع ویروس کرونا- کوید ۱۹، صص ۱۶۲-۱۵۱
- حقیقیان، منصور، صالحی، وحید (۱۳۹۳) رابطه بین دینداری و اخلاق کار (مورد مطالعه: کارمندان ادارات دولتی شهر اقلید) فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق) دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۷۷-۲۰۱
- خدایاری فرد، محمد (۱۳۸۵)، آماده سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دینداری در جامعه‌ی دانشجویی کشور، پژوهش دانشگاه تهران.
- خدایاری فرد م. و همکاران. (۱۳۸۸) گزارش نهایی طرح پژوهشی: آماده سازی مقیاس دینداری و ارزیابی سطوح دینداری اقصاء مختلف جامعه ایران. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، نسخه الکترونیکی. خانباشی، محمد، زاهدی، شمس‌السادات، الوانی، سیدمهدی (۱۳۹۰). پاسخگویی؛ بستری برای تقویت اعتماد عمومی، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، شماره دوم، سال چهارم، صص ۵۴-۲۹
- خوش فر، غلامرضا، ایلواری، محبوبه (۱۳۹۴). بررسی عوامل موثر بر دینداری (مطالعه موردی: زنان متأهل ساکن شهر گرگان)، فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال نهم، شماره اول، پیاپی (۲۸)، صص ۱۴۸-۱۲۱
- دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران (۱۶ تا ۱۹ فروردین ۱۳۹۹) نتایج موج سوم نظرسنجی کرونا ذوالفقاری، ابولافضل، حسن زمانی، سیده زهرا، (۱۳۹۳) بررسی رابطه نوع دینداری با نگرش به عدالت اجتماعی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۲۰، صص ۹۳-۱۲۳
- روشندل اربطانی، طاهره، ابراهیم پور، حبیب (۱۳۹۵) بررسی نقش دین داری در کاهش رفتارهای غیر مدنی سازمانی کارکنان دانشگاه: مورد مطالعه دانشگاه محقق اردبیلی، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال ۶، شماره ۱، صص ۱۶-۳.
- ژان پل ویلم، (۱۳۷۷)، جامعه شناسی ادیان، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: بنیان.
- سراج زاده، سیدحسین، (۱۳۸۴)، چالش های دین و مدرنیته، چاپ دوم، تهران: طرح نو.

- سراج‌زاده، سیدحسین، شریعتی مزینانی، سارا، صابر، سیروس (۱۳۸۴) بررسی رابطه میزان دینداری و انواع آن با مداری اجتماعی، دوفصلنامه علوم اجتماعی، سال نهم، شماره ۲، صص ۱۴۲-۱۰۹
- سنگری، نگین، گائینی، ابولفضل، پورولی، بهروز (۱۳۹۲) تاثیر دیناری و اخلاق کاراسلامی بر سختکوشی کارکنان (مطالعه موردی: شهر تهران)، فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی، سال سوم، شماره ۱ و ۲ (پیاپی ۹ و ۸)، صص ۱۱۶-۱۰۱
- شجاعی زند، علی‌رضا (۱۳۹۱) روندهای شکل‌گیری دینداری؛ مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، صص ۱۰۲-۷۷
- صنوبر، ناصر، عربلوی مقدم، سعید (۱۳۹۱) بررسی تاثیرات دینداری بر رفتار شهروندی سازمانی، فصلنامه مدیریت دولتی، دوره ۴، شماره ۴، صص ۵۲-۳۵
- فولادی، حفیظ‌الله (۱۳۸۹) دین و دینداری در اندیشه شهید مطهری (ره)، دوفصلنامه علمی تخصصی اسلام و علوم اجتماعی، سال ۲، شماره ۴، صص ۱۴۱-۱۲۱
- فضل‌الهی قمشی، سیف‌اله (۱۳۹۴). رابطه دین باوری و مسئولیت‌پذیری دانشجویان مطالعه موردی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، معرفت، سال ۲۵، ش ۲۳۱، صص ۸۸-۷۷
- قادری، صلاح‌الدین، اورعی، نیلوفر (۱۴۰۰) دین و دینداری و کوید ۱۹: بخشی از مسئله، بخشی از راه حل، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره چهاردهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹، صص ۷۶-۱۰۵
- قاسمی، محمد، کشته‌گر، عبدالعلی، محمدزاده، زهره (۱۳۹۹) حکمرانی خوب و مدیریت ارزش عمومی در برابر کوید ۱۹- راهبردهای مدیریت در نظام سلامت، سال پنجم، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۵
- ملکیان، مصطفی، (۱۳۸۱) راهی به رهایی، جستارهایی در باب عقلانیت و معنویت، تهران، نشر نگاه معاصر، چاپ اول.
- ملکیان، مصطفی، (۱۳۸۵) مشتاقی و مهجوری، چاپ اول، تهران: نگاه معاصر.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۳۰ ه.ق) بحارالانوار الجامعه لداخبارالائمه الاطهار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، مؤسس الوفاء، چاپ دوم
- میرزایی، خلیل (۱۳۹۹) علت‌ها و پیامدهای همه‌گیری و عالم‌گیری ویروس کرونا- کوید ۱۹، مجله ارزیابی تاثیرات اجتماعی، شماره دوم و ویژه‌نامه پیامدهای شیوع ویروس کرونا کوید ۱۹، صص ۴۱-۱
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۰)، مدیریت رهبری در اسلام، تهران: صدرا.
- نرگسیان، عباس (۱۳۹۰) تغییر در مفهوم پاسخ‌گویی عمومی در رویکردهای مختلف مدیریت دولتی، مدیریت فرهنگ سازمانی، سال نهم، شماره ۲۳، صص ۱۴۴-۱۱۷
- همیلتون، ملکم (۱۳۶۹) جامعه‌شناسی دینی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: شرکت سهامی انتشار

Aquino K, Reed A. II,(۲۰۰۲), "The Self-Importance of Moral Identity", Journal of Personality and Social Psychology;VOL.۶,NO. ۸۳,pp: ۲۳-۴۰.

Behn, R. (2001), "Rethinking Democratic Accountability", Brookings Institution Press: Washington D. C.

Erkkila, T. (2007), "Governance and Accountability: A Shift In Conceptualization", Public Administration Quarterly, This paper was first presented at the Annual Conference of European Group of Public Administration, 1-4. September 2004 in Ljubljana, Slovenia, pp. 1-39

Fukuyama, F. (2020). Totalitarianism as a Mindset Can Be Anywhere. The American Interest. <https://www.the-american-interest.com>

Romzek B. S. & Dubnick, M. J. (2010). Accountability, in: J.M. shafrits(ed.) International Encyclopedia of Public Policy and Administration, vol.1, New York: Routledge

Walker LJ, Pitts RC.(۱۹۹۸), "Naturalistic Conceptions of Moral Maturity", Developmental Psychology;NO. ۳۴,pp:۴۰۳-۴۱۹.

Renzetti C. M. and Curran D. J. (1998). Living Sociology. Allyn & Bacon, United States